

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่องเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนภาคเหนือ ที่บ้านดอนแก้ว อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ และศึกษาถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน โดยวิธีวิจัยเป็นแบบเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปในชุมชนเป็นระยะๆ และเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้าง รวมทั้งการสนทนากลุ่ม แหล่งข้อมูลได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม/องค์กรชุมชน คณะกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ผู้อาวุโส และชาวบ้านทั่วไป ตลอดจนเจ้าหน้าที่หน่วยงานภายนอก เช่น เกษตรตำบล พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่สหกรณ์ เป็นต้น ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ ได้รับการตรวจสอบ วิเคราะห์แยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่ สามารถตอบวัตถุประสงค์ได้ และนำเสนอโดยการพรรณนา และ สรุปเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ลักษณะเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน

ในชุมชน ชาวบ้านจะมีวิถีการดำเนินชีวิต เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี และความสัมพันธ์ทางสังคม มีลักษณะเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ เช่น เครือญาติ เพื่อนบ้าน ผู้นำและบริวารขององค์กรชุมชน ผู้อุปถัมภ์และผู้ได้รับการอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนกับสถาบันต่างๆ ภายในชุมชน และนอกชุมชน

ครอบครัวและเครือญาติ เป็นกลุ่มทางสังคมพื้นฐานในชุมชน มีสายสัมพันธ์ โดยการแต่งงาน และสืบสายโลหิต มีการรวมกลุ่มกัน พุดคุย ปรีกษาหารือ ร่วมกันคิดและแก้ไข มีความผูกพันรักใคร่ เชื้ออาหารต่อกัน ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันยามเมื่อเครือญาติเดือดร้อนและต้องการความช่วยเหลือ และในบางครั้งเมื่อเกิดปัญหาที่เกินกว่า

กำลังแรงงานในครอบครัวจะรับผิดชอบได้ตามลำพัง ก็จะมีการบอกกล่าวขอความช่วยเหลือไปยังเพื่อนบ้าน เพราะความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านมีการดำเนินและดำรงรักษาเครือข่ายไว้ ด้วยการพบปะติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอ ไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน ร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยกัน เช่น กิจกรรมตามประเพณี ศาสนา การประกอบอาชีพ การสังสรรค์ และเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในชุมชน ก็สามารถรวมตัวกันได้ในการคิดแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มธรรมชาติ หรือยามเฉพาะกิจ และรวมตัวกัน โดยวิธีการจัดตั้งองค์กรชุมชนแบบเป็นทางการขึ้นมา ทำให้มีการพัฒนาเครือข่าย เครือญาติ เพื่อนบ้าน ขึ้นไปเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้นำและบริวาร เพราะเครือญาติและเพื่อนบ้าน จะมีการบอกเล่า พูดคุย ปรีกษาหารือ ทำให้มีการชักชวนการเข้ามาเป็นสมาชิกขององค์กรชุมชน และมีการขยายวงสัมพันธ์ หรือขยายเครือข่ายออกไปอีกเรื่อยๆ ทำให้เป็นกลุ่มใหญ่กว่าเดิม

หากผู้นำขององค์กรชุมชนได้ติดต่อประสานงานเชื่อมโยงกับกลุ่มผู้อุปถัมภ์ในชุมชน เช่น พ่อค้า นักการเมือง เจ้าที่ดิน ข้าราชการ อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ สามารถเจรจาต่อรอง แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ถึงแม้จะเป็นผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่ก็สามารถจัดสรรผลประโยชน์ไปยังเครือญาติและเพื่อนบ้าน รวมทั้งสมาชิกในองค์กรชุมชนด้วยกัน นับเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ได้รับการอุปถัมภ์

องค์กรชุมชนแบบเป็นทางการที่จัดตั้งขึ้นมา มีการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมออกไปอีก เพราะผู้นำและสมาชิกขององค์กรชุมชน จะติดต่อสื่อสารประสานงานกับสถาบันต่างๆ ภายในชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล วัด องค์กรชุมชนอื่นๆ หรือผู้นำขององค์กรชุมชนบางคนมีความสัมพันธ์เชิงซ้อน มีบทบาทหลายสถานะและหน้าที่ เป็นทั้งผู้นำขององค์กรชุมชน และผู้นำสถาบันต่างๆ ภายในชุมชน เป็นการสร้างเครือข่ายระดับผู้นำท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร ควบคุมการดำเนินงาน รวมทั้งลดปัญหาความขัดแย้งขององค์กรชุมชน

การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชน ไม่จำกัดตัวอยู่เฉพาะภายในชุมชนเท่านั้นแต่มีการเชื่อมโยง เกาะเกี่ยวกับกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ภายนอกชุมชนด้วย เพื่อให้เกิดเป็นภาคีความร่วมมือที่หลากหลายเพื่อแสวงหาความร่วมมือ การช่วยเหลือเกื้อกูล การระดมทรัพยากรต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานขององค์กรชุมชน ซึ่งเป็นการติดต่อประสานงานบุคคลโดยผ่านไปทางผู้นำขององค์กรชุมชนกับองค์กรต่างๆ ภายนอกชุมชน เช่น รัฐ เอกชน

และองค์กรอื่นๆ เป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างผู้นำองค์กรชุมชน เกิดเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างองค์กรชุมชนกับองค์กรภายนอก

2. เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ของกลุ่ม/องค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนทั้ง 2 องค์กร คือ กลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว และกลุ่มเครือข่ายงานพัฒนาเพื่อส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และอาชีพ สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง กลุ่มมีพัฒนาการเติบโต และเข้มแข็งขึ้น แสดงถึงการคงอยู่ขององค์กรชุมชน ซึ่งเห็นได้จาก กิจกรรม จำนวนสมาชิก และการสะสมทุนเพิ่มมากขึ้น สามารถแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน และสนองตอบต่อความต้องการของสมาชิก ซึ่งได้อาศัยปัจจัยต่างๆ ในการดำเนินงาน เช่น เงินทุน ปัจจัยการผลิต ความรู้ในการบริหารจัดการ รวมทั้งจิตสำนึก และอุดมการณ์ ที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการคิดและปฏิบัติของผู้นำและสมาชิก เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการคงอยู่ของกลุ่ม/องค์กรชุมชน ประกอบด้วย เครือข่ายความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน ผู้นำและบริวาร ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนภายในและภายนอกชุมชน

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่องเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน มีประเด็นที่น่าสนใจ และขอนำมาอภิปรายผลในที่นี้

องค์กรชุมชนแบบเป็นทางการ โดยเฉพาะกลุ่มเศรษฐกิจ ที่จัดตั้งขึ้นมา โดยมีวัตถุประสงค์ โครงสร้างและรูปแบบการดำเนินงาน รวมทั้งกำหนด กฎ ระเบียบต่างๆ เพื่อถือเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในองค์กรชุมชน สามารถตอบสนองต่อความมุ่งหวัง และการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของสมาชิก และปัญหาในชุมชนนั้นๆ ได้ และการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต้องยั่งยืนต่อเนื่อง แสดงถึงการคงอยู่ หรือความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนย่อมต้องอาศัย ผู้นำ แกนนำ สมาชิกขององค์กรชุมชน จิตสำนึกและอุดมการณ์ด้านต่างๆ ของบุคคลในองค์กรชุมชน ที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการคิดและปฏิบัติต่อองค์กรชุมชน ก่อให้เกิดการจัดการและบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินงาน

เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม จึงมีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม แยกประเด็นได้ ดังนี้

ผลทางตรง

- การเชื่อมโยงติดต่อประสานงานกับเครือข่ายภายนอก เช่น รัฐ มูลนิธิ เอกชน และผู้อุปถัมภ์อื่นๆ โดยผ่านไประหว่างผู้นำขององค์กรชุมชน ทำให้ได้รับความร่วมมือ ช่วยเหลือ สนับสนุนทรัพยากรด้านต่างๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องขององค์กรชุมชน เช่น กลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว ได้รับเงินสนับสนุนจากมูลนิธิไทย-เยอรมันเพื่อการพัฒนา เป็นเงินทั้งสิ้น 875,000.00 บาท และกลุ่มเครือข่ายงานพัฒนาเพื่อส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และอาชีพ ได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม เป็นเงิน 4,200,000.00 บาท เพื่อนำมาใช้เป็นทุนหมุนเวียน และอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิกขององค์กรชุมชนตามวัตถุประสงค์ขององค์กรชุมชน

- การติดต่อประสานงานกับเครือข่ายต่างๆ โดยการเข้าร่วมประชุม อบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน การปรึกษาหารือ และพูดคุยเสวนาอยู่เสมอๆ ทำให้นุเคราะห์ในองค์กรชุมชนเกิดการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ และได้นำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับองค์กรชุมชนในท้องถิ่นของตนเอง ย่อมเกิดประโยชน์ต่อการบริหารงาน และการจัดการด้านธุรกิจขององค์กรชุมชน เช่น

(1) ความรู้ด้านการเงินการบัญชี กลุ่ม/องค์กรชุมชนที่เติบโต มีจำนวนสมาชิกมากขึ้น และขยายกิจกรรมด้านต่างๆ ออกไปหลายด้าน จากการติดต่อเครือข่ายภายนอก ทำให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องได้มีการเรียนรู้ด้านการจัดทำบัญชี เพื่อสามารถสรุปผลการดำเนินงาน เสนอข้อเท็จจริง และความก้าวหน้าในการดำเนินงานต่อสมาชิกขององค์กรชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่ต้องการทราบ แสดงถึงประสิทธิภาพ และความโปร่งใสของผู้นำ ที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นต่อมวลสมาชิก

(2) การกำหนด กฎ ระเบียบข้อบังคับ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ เช่น เครือข่ายเครือข่าย เพื่อนบ้าน ผู้นำและบริวารขององค์กรชุมชน ย่อมทำให้เกิดการพูดคุย ชักถาม ปรึกษาหารือแบบไม่เป็นทางการ และเป็นทางการคือการประชุมกลุ่มสมาชิกขององค์กรชุมชน ทำให้เกิดการรับรู้ตระหนักถึงปัญหาและเข้าใจเรื่องราวต่างๆ

ตกลงร่วมกันที่จะกำหนด กฎ ระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่ถือเป็นแนวทางในการทำงาน และยอมรับเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามร่วมกัน

(3) การจัดองค์กร และการดำเนินธุรกิจ การติดต่อเครือข่ายภายนอกอยู่เสมอๆ เช่น สหกรณ์ นายสมัย บุญเป็ง และภรรยา ซึ่งเป็นประธานฯ และเลขาธิการฯ ได้มีการเรียนรู้และนำหลักการสหกรณ์ และวิธีการดำเนินธุรกิจแบบสหกรณ์มาปรับใช้กับการดำเนินงานของกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว โดยจัดองค์กรในรูปแบบคณะกรรมการ มีการแบ่งแยกหน้าที่และความรับผิดชอบและเมื่อดำเนินธุรกิจสิ้นสุดรอบปีแล้ว จะสรุปผลการดำเนินงาน แล้วนำเสนอที่ประชุมใหญ่ของกลุ่มฯ หากมีผลกำไรสุทธิ จะมีการจัดสรรคืนเป็นเงินปันผลให้แก่สมาชิก และสมทบเข้าเป็นกองทุนต่างๆ ซึ่งเป็นการดำเนินงานในรูปแบบประชาธิปไตย และสร้างความพึงพอใจร่วมกันโดยใช้เสียงส่วนใหญ่

- ผู้นำขององค์กรชุมชนที่มีความสามารถประสานงาน ได้มีการติดต่อกับเครือข่ายต่างๆ เช่น เครือข่ายผู้นำองค์กรชุมชนใน และนอกท้องถิ่น เช่น รัฐ เอกชน นักวิชาการ สื่อสารมวลชนและนักพัฒนาต่างๆ อยู่เสมอๆ เป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในด้านต่างๆ เพิ่มความรู้ความสามารถ ศักยภาพและภาวะอารมณ์ทางด้านผู้นำ และเครือข่ายความสัมพันธ์บางอย่าง เช่น เครือข่ายระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ได้รับการอุปถัมภ์ สามารถเป็นปัจจัยเกื้อหนุนเสริมสร้างบารมีให้แก่ผู้นำขององค์กรชุมชน

- บริวาร ได้แก่สมาชิกขององค์กรชุมชน เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น เครือญาติ เพื่อนบ้าน ผู้นำและบริวาร ทำให้มีการพูดคุยปรึกษาหารืออยู่เสมอๆ เป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดการยอมรับ เข้าใจเรื่องราวต่างๆ และวัตถุประสงค์ ข้อกำหนด กฎ ระเบียบขององค์กรชุมชน และทำให้เกิดการทำงานร่วมกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการเผยแพร่ เล่าเรื่องราว ขยายวงสัมพันธ์ออกไป ทำให้มีการเพิ่มขึ้นทางด้านปริมาณและคุณภาพสมาชิกขององค์กรชุมชนเป็นกลุ่มใหญ่กว่าเดิม สามารถระดมทุนได้มากขึ้น เป็นการสร้างฐานขององค์กรชุมชนให้มั่นคงแข็งแรงขึ้นกว่าเดิม

- การร่วมมือประสานงานเชื่อมโยงเครือข่ายต่างๆ เข้าด้วยกัน ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายความคิด และสามารถสรุปปัญหา และคิดวิเคราะห์ในการหาทางเลือกของการแก้ปัญหาต่างๆ กลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้วได้ติดต่อกับพ่อค้าคนกลางที่ตลาด เพื่อขายผลผลิตของสมาชิกให้แก่พ่อค้า สมาชิกบางรายได้เรียนรู้ถึงวิธีการและช่องทางการจำหน่ายแล้วได้ปรับเปลี่ยนตัวเองจากผู้ปลูกไปเป็นพ่อค้าในท้องถิ่นเอง และสามารถซื้อผลผลิตจากสมาชิก

ด้วยกันในรายชื่อยุติธรรม รวมทั้งมีการแจ้งข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับชนิด ราคาพืชผัก และระยะเวลาที่ตลาดมีความต้องการ ทำให้สมาชิกมีรายได้ จากการประกอบอาชีพ สามารถสะสมทุน และชำระหนี้คืนได้ต่อกลุ่มฯ มีผลให้กลุ่มได้มีทุนหมุนเวียน และสามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง

การเข้าร่วมกลุ่มเครือข่ายงานพัฒนาเพื่อส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และอาชีพ ทำให้เกิดการประสานงานความร่วมมือในการช่วยเหลือกันทางด้านการตลาดและช่องทางการจำหน่าย รวมทั้งช่วยเหลือในเรื่องของเงินทุน มีการแลกเปลี่ยน ซื้อขายสินค้าและวัตถุดิบกันระหว่างกลุ่ม เป็นการเพิ่มตลาด และช่องทางการจำหน่ายสินค้า ของกลุ่มสมาชิกมากขึ้น

ผลทางอ้อม

การพัฒนาเชิงคุณค่า ได้แก่

(1) จิตสำนึกเพื่อการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วม

องค์กรชุมชนแบบเป็นทางการ ที่สามารถดำเนินงานได้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ และมั่นคงยืนยาวต่อเนื่องไปนั้น ต้องอาศัยแรงจูงใจและความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิก ซึ่งมวลสมาชิกเหล่านี้เปรียบเสมือนฐานรากขององค์กรชุมชน สมาชิกที่มาจากกลุ่มคนที่มีความผูกพัน มีปฏิสัมพันธ์กันตามรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ เกิดเครือข่ายทางสังคมทั้งในระดับแนวนอน และแนวตั้ง มีการปะทะสังสรรค์ พุดคุย ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่เสมอๆ เกิดการยกระดับความคิดและวิเคราะห์ พัฒนาการแรงจูงใจเป็นระดับจิตสำนึก และยกระดับจิตสำนึกนั้นขึ้นเป็นอุดมการณ์ร่วมกัน ให้รู้จักการเสียสละ แบ่งปัน มีความผูกพันเป็นเจ้าขององค์กรชุมชนทั้งด้านความคิดและการปฏิบัติ ต่อองค์กรชุมชน ร่วมกัน และเกิดการพึ่งตนเองในด้านความคิด และตัดสินใจ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิก

(2) คุณค่าแห่งน้ำใจ เสียสละ และให้อภัย

ด้วยวิถีชีวิตประจำวันของสมาชิกในองค์กรชุมชน ยังเกี่ยวข้องอยู่กับกิจกรรมต่างๆ ตามวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ความเชื่อและการประกอบอาชีพ สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้คนได้มีโอกาสมาพบปะ รู้จักหน้าค่าตา พุดคุยได้ตามทุกข์สุข เป็นความผูกพันที่เชื่อมโยงเหนียวแน่น เกิดคุณค่าแห่งความมีน้ำใจโอบอ้อมอารี เสียสละ แบ่งปันรู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน และเมื่อชาวบ้านได้เข้ามาเป็นสมาชิกขององค์กรชุมชน

ก็จะพหุคุณค่าเหล่านี้มาทำงานร่วมกันด้วยในองค์กรชุมชน เมื่อเกิดปัญหา มีความขัดแย้ง คิดเห็นไม่ตรงกัน ก็จะถ้อยทีถ้อยอาศัย ให้อภัยและมีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อกัน

(3) คุณค่าความซื่อสัตย์ สัจจะ

คุณค่าเรื่องความซื่อสัตย์ สัจจะ เป็นคุณค่าที่มีอยู่บ้างแล้วในรูปแบบวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น เกาะเกี่ยวเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายทางสังคมรูปแบบต่างๆ ที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเพราะความสัมพันธ์ภายในชุมชนเล็กๆ ที่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน ทำให้รู้จักว่าใครเป็นใคร หากคนในชุมชนปราศจากสัจจะ ก็จะดำรงอยู่ในสังคมนั้นไม่ได้ และเมื่อชาวบ้านมารวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนแบบเป็นทางการ จะต้องอาศัยพลังของกลุ่ม เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดพลังสร้างสรรค์ และสามารถผลักดันการแก้ไขปัญหา ย่อมต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกและผู้นำ ที่มีความเสียสละ ซื่อสัตย์ สุจริต และโปร่งใสในการทำงาน ดังนั้นคุณค่าเรื่องความซื่อสัตย์ สัจจะ จึงเป็นคุณค่าที่แฝงอยู่ในปัจเจกชน และขยายลงสู่กลุ่ม เป็นเรื่องของกระบวนการกลุ่ม ซึ่งต้องมีในระดับจิตสำนึกของผู้นำและสมาชิกขององค์กรชุมชนรวมทั้งระดับของการปฏิบัติ ที่ต้องรักษาสัจจะ กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ร่วมกันกำหนด ซึ่งจะมีผลต่อการดำเนินงานขององค์กรชุมชน

ดังนั้น เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบต่างๆ เช่น เครือข่ายเครือญาติ เพื่อนบ้าน ผู้นำและบริวาร ผู้อุปถัมภ์และผู้ได้รับการอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนใน และนอกท้องถิ่น จึงเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง เปรียบเสมือน "กาว" ซึ่งเป็นกลไกในการผสมผสานเชื่อมโยง เพื่อให้เกิดเป็นภาคีความร่วมมือที่หลากหลาย ก่อให้เกิดปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานขององค์กรชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 60 - 61) ที่ว่า "เครือข่าย หมายถึงรูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคล กลุ่มหรือองค์กรหลายๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิถีทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคล กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็มีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้

จากการที่ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ และสภาวะวิกฤต เช่น การไม่มีที่ดินทำกิน การเคลื่อนย้ายแรงงานไปรับจ้างในเมือง การถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของทุกคนในชุมชน การดำเนินการแก้ไขปัญหของชุมชน เริ่มจากการพูดคุยปรึกษาหารือ ภายในกลุ่มที่เป็นเครือข่าย ซึ่งจะมีผู้นำตามธรรมชาติ ที่เป็น “แม่ข่าย” หรือเป็นผู้นำชุมชนที่มีความเข้าใจชุมชนของตนเอง สามารถวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชน และสาเหตุของปัญหาได้ ถกเถียง ถกเถียง ถกเถียง และเสนอทางออกในการแก้ปัญหาแก่ชาวบ้านในชุมชนของตนเอง อย่างเช่น นางทองดี โพธิ์ทอง ผู้นำอาสาสมัครคดีเด่น ที่เสนอให้ชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่ม และจัดตั้งกลุ่มปลูกผัก ขึ้นมา และเมื่อยามมีวิกฤตการณ์ กลุ่มก็เฝ้าระวัง ก็ยังเป็นแกนนำในการคลี่คลายปัญหา ผ่านพันอุปสรรคต่างๆ มาได้ด้วยบุคลิกภาพความเป็นผู้นำ ที่มีจิตผูกพันต่อส่วนรวม เสียสละ อดทน มุ่งมั่น และมีความสามารถเป็นผู้ประสานงานกับองค์กรภายนอก ที่สามารถดึงทรัพยากรต่างๆ ลงสู่ชุมชนได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มบทบาทและภาวะผู้นำ ที่ชาวบ้านให้การยอมรับและนับถือ

ผู้ที่มีบทบาทซึ่งเปรียบเสมือน “หัวหมูด” ได้เป็นหมุดเชื่อมโยงเกิดเป็นเครือข่ายต่างๆ และมีผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน คือเครือข่ายผู้นำขององค์กรชุมชน ที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ และไว้วางใจ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537, หน้า 51 - 60) ได้กล่าวไว้ว่า

“การที่บุคคลหรือองค์กรภายนอกให้การยอมรับผู้นำในชุมชน เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนได้หันมามองผู้นำในหมู่บ้านของตนเอง และในที่สุดก็ยอมรับผู้นำก่อนแล้ว คนภายนอกจึงยอมรับในภายหลัง บุคลิกภาพส่วนตัวของผู้นำ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้นำได้รับการยอมรับจากชุมชน ซึ่งมีบุคลิกภาพที่เด่นๆ ดังนี้

1) ให้ความสนใจใฝ่รู้ศึกษาด้วยตนเองอยู่เสมอ วิธีการศึกษาด้วยตนเองนั้น อาจเป็นการสังเกตสิ่งๆ ที่ตนเองพบเห็น แล้วจดจำมาทดลองปฏิบัติ หรือผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น จัดกลุ่มสนทนา หลังจากผ่านการไปศึกษาดูงานภายนอกชุมชน เมื่อได้ศึกษาแล้วก็นำมาเผยแพร่และทดลองทำในชุมชนของตนเอง

2) กล้าทดลองทำสิ่งใหม่ๆ เรียนรู้ลองผิด ลองถูก ช่วงแรกอาจไม่ถูกยอมรับและถูกชาวบ้านเห็นว่า เป็น “ผีบ้า” ซึ่งข้อกล่าวหานี้จะเกิดกับผู้นำที่เป็นชาวบ้านมากกว่าผู้นำประเภทอื่นๆ

3) เป็นคนช่างคิด ช่างทำ ช่างสังเกต จดจำ ทำให้สามารถสรุปบทเรียนได้เร็ว รับรู้ และแยกแยะข้อมูลได้ดี มีความสามารถในการวิเคราะห์และแก้ไขข้อผิดพลาดได้หากเกิดการผิดพลาดขึ้น

4) มีความเป็นตัวของตัวเอง รวมทั้งความสามารถในการประสานงานบุคคล องค์กรและสถาบันต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อระดมทรัพยากรมาแก้ปัญหาของชุมชน

5) มีความเข้าใจชุมชนของตนเอง และสังคมภายนอกชุมชน จนสามารถวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาของชุมชน และสาเหตุของปัญหาได้ รวมทั้งสามารถประสานและเสนอทางออกในการแก้ปัญหา แก่ชาวบ้านในชุมชนของตนเอง

ดังนั้นในการทำงานของชาวบ้านที่ใช้ระบบกลุ่มเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดการสร้างสรรค์ และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน จะเริ่มต้นจากผู้นำ หรือมีกลุ่มแกน ที่เป็นกลุ่มสนใจ ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 226 - 227) ได้กล่าวว่า “แม้แต่ในกลุ่มคนที่เราเรียกว่าเป็นกลุ่มสนใจ หรือกลุ่มแกนนี้ เราจะพบว่า จะมีผู้เอาการเอางานอย่างแท้จริงอยู่เพียง 3 - 4 คนเท่านั้น ส่วนคนอื่นๆ ก็จะเป็นตัวเฟื่องรอบนอกที่หมุนตามตัวแกนใน มีบทบาทเป็นกลุ่มสนับสนุนทำกิจกรรม ลักษณะการตัดสินใจในการกำหนดทิศทางของกิจกรรมจึงมักขึ้นอยู่กับกลุ่มแกนในนี้เป็นสำคัญ” และสอดคล้องกับแนวคิด ของเอนก นาคะบุตร (2531, หน้า 75 - 77) ที่ว่า การสร้างเครือข่ายของชุมชน เป็นทั้งเครือข่ายแนวตั้งและแนวนอน โดยผู้นำมีบทบาทเป็นแม่ข่าย เป็นผู้เชื่อมโยงกลุ่มให้มีการเผยแพร่ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในรูปแบบการจัดเวทีชาวบ้าน

ข้อเสนอแนะ

ในปัจจุบัน ภาครัฐ และเอกชน ได้ให้ความสนใจต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยให้ชาวบ้านได้มีการรวมตัวในการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรต่างๆ เพื่อเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชน เพื่อให้สังคมมีความเข้มแข็งและองค์กรชุมชนที่ตั้งขึ้นมานั้น ควรมีการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง เต็มที่ แสดงถึงความเข้มแข็งและยั่งยืน ขององค์กรชุมชน เพื่อให้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนา เศรษฐกิจ และชุมชนให้เข้มแข็ง จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. การจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรในชุมชน เพื่อดำเนินงานในทางเศรษฐกิจที่มีผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นปัจจัย ไม่ควรจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ โดยใช้ผลประโยชน์เป็นเครื่องดึงดูดใจสมาชิก เพราะจำนวนสมาชิกส่วนใหญ่ที่เข้ามารวมกลุ่มมีแรงจูงใจที่ต้องการจะมารับผลประโยชน์

การจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรชุมชน ควรพัฒนาจากกลุ่มเดิมที่เป็นกลุ่มสนใจตามธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งอาจเป็นการรวมกลุ่มตามวัฒนธรรมประเพณี กลุ่มแรงงาน กลุ่มอาชีพ ที่มีรากฐานความสัมพันธ์ทางสังคมกันอย่างแน่นแฟ้น อาจเป็นเครือข่ายกันทางเครือญาติ เพื่อนบ้าน สมาชิกของกลุ่มมีความผูกพันรักใคร่ และเอื้ออาทรต่อกัน มีจิตวิญญาณของกลุ่ม ที่สมาชิกพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการคิดและปฏิบัติ ตามหลักการพึ่งตนเองของชุมชน

2. กลุ่ม/องค์กรชุมชนต่างๆ ที่ตั้งขึ้นมาแล้วเป็นจำนวนมาก ตามนโยบาย หรือ การสั่งการของรัฐและเอกชน เช่น สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ ควรพัฒนาเครือข่ายต่างๆ โดยอาศัยกิจกรรมต่างๆ เช่น การประชุม สัมมนา การเยี่ยมเยียน ศึกษาดูงาน อบรม การปรึกษาหารือทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ เป็นสื่อกลาง เพื่อสร้างสายใย สายสัมพันธ์เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ก่อให้เกิดความร่วมมือที่จะช่วยเหลือสนับสนุนกันในเรื่องต่างๆ เช่น เงินทุน ปัจจัยการผลิต ความรู้ในด้านการบริหารและจัดการธุรกิจ ข้อมูลข่าวสาร ตลาดและช่องทางการจำหน่าย ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานขององค์กร ให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

การที่ผู้นำขององค์กรชุมชน ติดต่อประสานงานกับเครือข่ายทางสังคม ที่มีลักษณะในแนวตั้ง เช่น องค์กรภายนอก และผู้อุปถัมภ์ มีส่วนสำคัญในการเพิ่มบทบาท และศักยภาพทางด้านผู้นำที่ชาวบ้านให้การยอมรับ นับถือ แต่ก็ยังเป็นข้อระมัดระวังสำหรับผู้นำที่อาจเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้นำเสื่อมการยอมรับนับถือได้

สำหรับการวิจัยในคราวต่อไปนั้น ควรศึกษา กลไกทางสังคมที่สร้างศักยภาพและความเสื่อมของเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น